

גיליון מורחב
במלאת 40 שנה לנפילתו
של שלמה אומן ז"ל עקה"ש
ובסופו רשימת הספרים שנסקרו ב'המעין'

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

המעין

גיליון 242 • תמוז תשפ"ב
[כרך סב, גיליון ד]

הַמַּעֲיָן

בתוכן:

- 5 ..... יוידע קספר כולכם בדין... ברוך מחיה המתים' / **דבר העורך**
- 7 ..... על שלמה אומן ז"ל
- 11 ..... ביורום הלכתיים ויחסם למציאות / **שלמה אומן ז"ל**
- 16 ..... מכתב בעניין היחס לשירות בצה"ל / **שלמה אומן ז"ל**
- 17 ..... כל קבוע כמחצה על מחצה / **הרב אופיר סעדון**; תגובה: **פרופ' יונתן אומן**,
פרופ' ישראל אומן, **שהם בריס**

איגרות גדולי ישראל

- 26 ..... איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן זצ"ל בעל 'אור הישר' / **רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל** (רידב"ז)
- 29 ..... בעניין קנין בשבת / **הרב שלמה זלמן אורבך זצ"ל**

הלכה ואקטואליה

- 32 ..... חיוב מזונות הילדים / **הרב דוד ברוך לאו**
- 32 ..... קימה לכבוד רבו בזמננו / **שלום ניסים בוזגלו**, **ישי בורנשטיין**
- 47 ..... נספח: **מכתב הרב יצחק יוסף**
- 54 ..... האם מותרת 'המתת חסד' על ידי אמירה לגוי? / **הרב יצחק רונס**
- 54 ..... דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּרָה / **הרב פרופ' ארי זיבופסקי והרב יואל קניגסברג**; תגובה: **הרב זאב וייטמן**; תגובת המחברים...
- 65 ..... האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת? / **הרב איתן קופיאצקי**
- 77 ..... נספח: **מכתב הרב דוב ליאור**

ענייני שמיטה

- 91 ..... חשבונות השמיטה התמוהים בספר כפתור ופרח / **שי ואלטר**
- 91 ..... "בחריש ובקציר תשבות" – שיטת הרמב"ם: שיעור ודברים לזכרו של
- 102 ..... מו"ר הגאון המופלא רבי שלמה פיער זצ"ל / **פרופ' דוד הנשקה**
- 102 ..... ביורום בעניין פירות שביעית בצה"ל / **הרב מרדכי עמנואל**;
- 116 ..... תוספת מאת **הרב אליעזר רייכמן**

ביורוי הלכה

- 126 ..... לבירור המושג התלמודי 'גובהה של עיר' / **פרופ' יוסי כץ**
- 135 ..... 'עשר בשביל שתתעשר' רק בצדקה שקעבר למעשר / **הרב מיכאל דושינסקי**

עוד על שיטת הרב שאול ישראלי זצ"ל בפרשת 'האח והאחות' לאור ממצאים חדשים /
140 הרב אורי רדמן .....

לבוא חמת - 'מעלני אנטוכייה': האם קטנו התרגומים הארצישראלים מפשוטו
של מקרא? / הרב ד"ר מרדכי הלפרין .....

תפילה ולשון הקודש

156 מיפיו נוסחי התפילה / הרב אהרן גבאי .....

לשון הקודש או שפה שמית? תורה ומדע בשאלת מוצא הלשון העברית /
185 הרב ד"ר יהונתן וורמסר .....

תגובות והערות

עוד בעניין פירסום מכתבים אישיים ישנים / הרב עמיחי כנרת; 'מבורכת ה' ארצו' /
196 הרב איציק אמת; תגובה בעניין דרכי פסיקת הלכה / פרופ' אביעזרי פרנקל ...

זיכרון להולכים

הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל / הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל .....

"מה' מצַעֲדֵי גֶבֶר וְאָדָם מֵהַ יָבִין דְּרָפֹו": דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל /
204 הרב חיים סבתו .....

208 משה עבד ה': על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל / הרב שמואל רפפורט .....

ארבעה כתרים: מחשבות וזיכרונות לזכרו של רבינו הרב שמחה הכהן קוק זצ"ל /
212 הרב יהושע וייסינגר .....

על ספרים וסופריהם

שרידים מפירושו למסכת אבות המיוחס לריטב"א או לתלמידו / פרופ' יעקב שמואל שפיגל
218 אקדמות למהדורה מתוקנת של מורה נבוכים בתרגום רבי שמואל אבן תיבון /

240 הרב יהודה זייבלד .....

255 התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס / פרופ' עווד ישראלי
להגהות על הש"ס מאת הרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל וילקוט המפרשים החדש' של

מהדורת 'עוז והדר' / הרב יעקב טריביץ .....

259 קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל,
עי"פ הקדמתו לשו"ת 'ביע אומר' / הרב נתן קוטלר .....

264 .....

274 נתקבלו במערכת .....

309 רשימת הספרים שנסקרו במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליונות 'המעין' .....

379 רשימת הספרים שנכתבו עליהם מאמרי סקירה וביקורת בגיליונות 'המעין' .....

388 רשימת המאמרים בכרך סב [גיליונות 242-239] .....

הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל*

הרב שלמה גורן

הרב זלמן נחמיה גולדברג

ב"ה, יום שני י"א כסלו תשנ"ה

כבוד משפחת מרן הגאון ר' שלמה גורן זכר צדיק וקדוש לברכה לחיי העולם הבא. הנני בזה להעלות על הכתב מה שאמרתי בהספדו של הגר"ש ביום שלישי כ"ז מרחשון יומיים אחר קבורתו, כשבקשוני התלמידים לומדי האידרא להספידו לפני אמירת השיעור. ואם כי איני רגיל באמירת הספדים, עם כל זה אמרתי מה שהייתי עד ראייה. וכעת עוררוני שכדאי להעלות את הדברים על הכתב כדי שיוכלו בני המשפחה לקרוא הדברים, ולשלוח אליהם.

ואכתוב עיקרי הדברים. הנה בוודאי אתם מכירים את הרב זצ"ל יותר ממני, אבל עם כל זה אני אעיד על דברים שראיתי בקטנותי. זכורני שהייתי בא ללמוד עם אבי בבית הכנסת אשר בשכונת כרם בירושלים, והרבה פעמים הייתי בא מוקדם לבית הכנסת והייתי מוצאו יושב בדד, ועל שולחנו היה עומד כד חרס שמייצרים ערבים והיו רגילים בירושלים בימים ההם להשתמש בו לקרר המים, והיה שותה מהמים

* הרב שלמה גורן (גורונצ'יק, כ"א שבט תרע"א - ש"ק כ"ד מרחשון תשנ"ה) למד בישיבת חברון, שימש כרב הראשי לצה"ל מתש"ח ועד תשל"א, וכרב הראשי לישראל מתשל"ג ועד תשמ"ג. קיבלתי את דברי ההספד של מורנו הגרז"נ גולדברג זצ"ל עליו מפרופ' מרק שפירו מארה"ב, וגם חלק מההפניות ומראי המקומות ממנו, ותשו"ח לו. העתקתי את הדברים והוספתי פיסוק וקטוע ותיקוני לשון קלים. י"ק.

ולומד בלי הפסק מהבוקר עד הערב, עד שהיה גומר שבע דפי גמרא ביום, ובדרך זו היה גומר ש"ס במשך שנה אחת. ובערב היה בא לבית הכנסת הרב של השכונה הגאון המפורסם ר' אליהו ראם זצ"ל שהיה בקי וחרוף, והיו מפלפלים בפלפול עמוק ורחב, וכל לומדי בית הכנסת היו מקשיבים לוויכוח של אריות, ועד היום יותר מחמישים שנה זוכר אני המראות האלו.

וסיפר לי בחור שלמדתי איתו בישיבת חברון והתגייס לצבא בראשית המדינה, ואז ערכו בצה"ל סדר מרכזי כל שנה במקום אחר, ובשנה ההיא ערכו סדר פסח באילת. ולמחרת במשך היום לא היה מה לעשות באילת, והוא הבחור הלך לבקר בשפת הים ועוד מקומות, ואילו הרב מצא או היה אתו ספר קיצור שו"ע, והתחיל בבוקר של יו"ט ללמוד אותו עד שסיים כולו עד הדף האחרון. ומעתה לא נתפלא על ידיעותי המרובות, שכל שהיה שומע אותו היה מתפעל איך יתכן לדעת כ"כ הרבה בבלי וירושלמי, אף למי שנתברך בכשרונות יוצאים מן הכלל עדיין הדבר תמוה איך יתכן לדעת כ"כ הרבה. אבל מי שידע דרכי לימודו והתמדתו היוצאת מטבע האנושי, עכ"פ בזמנינו, כבר יכול להבין הדבר.

ובעודו בבחרותו היה שמו הולך לפניו בפרסום רב בכל המקומות שהיו שם בני תורה ומביניה. וזוכרני שיצאה שמועה שהוא עומד להשתדך עם נכדה של ר' איסר זלמן מלצר, ותהום העיר, וכבר רצו לאחל לו מזל טוב, ובסוף נתברר שזו הייתה טעות. והגאון ר' איסר זלמן מלצר, שהיה זקן הראשי ישיבות וגאון עצום בארץ ישראל וגדול תלמידי ר' חיים בריסקר זצ"ל, כשנודע לו הדבר חלשה דעתו מאוד על שלא זכה לכלי מפואר כזה שיהיה נכדו, ועד כדי כך חלשה דעתו שהצדיק המפורסם ר' אריה לוי היה צריך לבקר להגאון ולפייסו ולדבר על ליבו, עד כדי כך הגיעה הערצתו של ר' איסר זלמן מלצר אליו.

והנה להרב היו הרבה מאוד מעלות, אבל בחרתי לדבר בשבחו ולהתרכז במעלה אחת, והיא אהבתו והתמדתו בתורת ד', ועליו אמר המשורר בתהילים [ק"ט, צז] מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי. וזוכרני בקטנותי שאבא מארי היה הרבה פעמים מעורר אותי על גדלותו של הבחור גורונצ'יק, שבגיל צעיר חיבר ספר על מקוואות במתכונתו של הרדזינער רבי, וגדלותו של הרדזינער אין צריך לספר.

והנה התרכזתי במעלות אלו משני טעמים. אחד, שיתכן שאין יודעים זאת רק יחידים, ואף בני משפחתו אינם יודעים מעלותיו מזמן בחרותו. וטעם שני על פי מה שכתוב בתשובת הגאונים [שערי תשובה סימן קעח] שרב ראש אמוראי בבל הצטיין בעשרה מעלות של קדושה, וכשנפטר חילקו המעלות בין התלמידים, וכל תלמיד קיבל עליו לקיים עניין אחד של קדושה. והנה עיקר ענייני ההספד וסיפור מעלות הנפטר ענייניו כך, שמצינו שיעקב אבינו ביקש מבנו יוסף [בראשית מז, כט]

ועשית עמדי חסד ואמת, וברש"י חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מקווה לקבל גמול. הרי כל שעושה לחברו חסד במטרה לקבל תמורה אינו אמת, שחסר בחסד. והרב הירש מפרש חסד של אמת, שיש שעושה חסד עם חברו אבל אינו חסד אמיתי. למשל הנותן לחברו מתנה יתכן שלא טוב למקבל מה שקיבל המתנה, אולי זה יהיה סיבה לדבר רע. אבל מה שביקש יעקב אבינו מיוסף הוא חסד אמיתי שהוא טוב באמת, להיקבר בארץ ישראל. וכך אני אומר, החסד האמיתי שניתן לתלמידים לעשות לרבים הוא ללמוד ממנו מעלה טובה ולקיימה, וזו טובה גדולה ואמיתית לנפטר. שהנה ידוע שישראלים נקראים מהלכים, דהיינו שאין צדיק עומד בדרגא אחת אלא עולה ומתעלה מיום ליום, ואילו מלאך נקרא עומד, שלעולם עומד בדרגא אחת כמו שנברא, וכמו שאמר זכריה הנביא [ג, ז] ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. ולכן הנפטר מחברו אומר לו לך לשלום ולא לך בשלום, דהיינו שיעלה בשלמותו ולא ילך בשלמות שכבר יש לו, אבל הנפטר ממת אומר לו לך בשלום, שאין מת יכול להתעלות יותר ממה שהתעלה בחיים [ראה ברכות סד, א, ודברי הכותב בעין יעקב שם]. ולכן הגאון מווילנא בכה לפני פטירתו ואמר כמה טוב העולם הזה שבכמה שקלים ניתן לקיים מצוה חשובה כמו ציצית, ואילו בעולם הבא אם יתן כל הון בית במצוה אחת בוז יבזו לו [וראה את דברי החפץ חיים בספר שם עולם פרק יט, ומה שכתוב בספר עליות אליהו, ירושלים תשמ"ט, עמ' קיג הערה קיז בהערת הרב דוד לוריא]. אכן עדיין יתכן שגם מת יתעלה בעולם האמת, אם השאיר ילדים ותלמידים שמתעלים ומקיימים מצוות מכח חינוכו והשפעתו של הנפטר הרי נזקפות המצוות לזכות המת. ונמצא שבזה שמזכירים מעלות הרב ולומדים ממנו מתעלה המת, והוא חסד אמיתי. ולכן בחרתי לדבר על מעלה אחת של הרב והיא אהבת התורה והעמלות בה, שזה בוודאי מתאים לתלמידים של הרב, ובזה נעשה החסד האמיתי עם רבינו.

זהו תוכן ההספד שאמרתי באותו מעמד, ואני מרגיש חובה להעלותו על הכתב ולשולחו למשפחה. והקב"ה ינחמנו מעצבון ידינו ומאבלותנו על אובדן האבידה הגדולה, וכמו שאמרנו בגמרא [מגילה כח, ב] ווי לארעא דחסריא גברא רבא. ובהרמת קרן התורה ולימודה בהתמדה שזה יזכיר במקצת את דרכו של הרב, ובהפצת ספריו, תנוחמו.

אמנם אמרתי גם דברים בביאור המקראות שמתקשרים עם יסוד דברינו, שאחר פטירת האדם עדיין יש אפשרות להעלותו לדרגא גבוהה, וח"ו גם להשפיע לא לטובה אם ח"ו התלמיד אינו נוהג כשורה, ויתכן שאילו התמסר הרב יותר בחיים חיותו לחנכו היה נמנע, בזה גורמים רעה. ואמרתי להם דבר אחד ששמעתי מאבא מארי בביאור דברי שמואל הנביא שאמר לשאול שהעלהו באוב [שמ"א כח, טו] למה הרגזתני

להעלות אותי, והבעלת אוב אמרה לשאול אלוקים ראיתי עולים, ואמרו בגמ' [חגיגה ד, ב] שראתה שנים, ששמואל ירא שמא קוראים לו לעמוד בדין ולקח את משה רבינו להעיד עליו. וקשה, הרי דנו את הנפטר מיד בפטירתו, ומה פחד שמואל שרוצים לדונו. אכן חשש שמא בניו אינם הולכים בדרכיו, ואולי יש חיסרון בחינוכו, ולכן הביא את משה רבנו לעדות.

עוד הזכרתי סברה נכבדה, מה שכתב בספר אמונת חכמים, ואמרתי את הדבר לפני הרב אונטרמן זצ"ל והוא התפעל מהדבר עד שביקש ממני שאחפש בספר אמונת חכמים ואראה לו בפנים. וזה מה שכתוב בספר אמונת חכמים [פרק כב]: בדברי הימים מוזכר שמנשה מלך ישראל עשה תשובה, ואילו בספר מלכים לא הזכיר הכתוב דבר זה. ואמר הטעם שמנשה היה מלך רשע ביותר, שלא רק חטא כהרבה מלכי יהודה אלא החטיא את הרבים, ובגלל רשעתו נגזר חורבן בית המקדש כמו שכתוב בספר ירמיהו. ומעתה כל זמן שהיה קיים יצרא דעבודה זרה, דהיינו בבית ראשון, לא נתקבלה תשובתו של מנשה, שהחוטא ומחטיא אין מקבלים תשובתו כיון שעדיין חוטאין מחמתו. ולכן לא הוזכרה תשובת מנשה במלכים שנכתב בזמן בית ראשון. אבל בדברי הימים שנכתב בתקופת בית שני שכבר בטל יצרא דעבודה זרה אז נתקבלה תשובת מנשה ונכתבה בספר. מכל זה רואים כמה יכולים תלמידים להטיב עם רבם אם הולכין בדרכיו הישרים, וכמה ח"ו יכולים להרע אם אין הולכין בדרכיו. ולכן עליהם המצוה להתחזק, וכמו שאמרנו לבחור לכל הפחות עניין אחד ממעלות הרב, והוא התמדתו בתורה. ע"כ.

וגמרתי בדברי תורה וסגולתם לנחם לבבות שבורים, והקב"ה ירפא שברנו. אמן.

בכבוד רב,

זלמן נחמיה גולדברג

